

Mowa Górnoszlązaków
oraz ich świadomość
językowa i etniczna

NR 2634

40 LAT
UNIWERSYTETU
ŚLĄSKIEGO

Jolanta Tambor

Mowa Górnoszlazaków oraz ich świadomość językowa i etniczna

Wydanie drugie

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Katowice 2008

Redaktor serii: Językoznawstwo Polonistyczne
Olga Wolińska

Recenzenci wydania pierwszego
Janina Labocha
Jan Miodek

Projekt okładki
Marek Francik

Redakcja
Barbara Malska

Redakcja techniczna
Małgorzata Pleśniar

Korekta
Lidia Szumigala

Copyright © 2008 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-1523-2

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawus.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie II. Nakład: 150 + 50 egz. Ark. druk. 19,75 + wklejka.
Ark. wyd. 25,0. Podpisano do druku w lipcu 2008 r.
Papier offset. kl. III, 80 g Cena 45 zł

Łamanie: Pracownia Składu Komputerowego
Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego
Druk, oprawa, tłoczenie płyty:
STUDIO NOA Ireneusz Olsza
ul. Emerytalna 17c/48, 40-729 Katowice

Spis treści

Wstęp	9
Wykaz skrótów i symboli	13
1. Język a identyfikacja. Świadomość etniczna mieszkańców Górnego Śląska	15
1.1. Tożsamość i identyfikacja. Terminy	15
1.2. Język a tożsamość/identyfikacja	16
1.2.1. Język a zagrożenie tożsamości	20
1.2.2. Język standardowy a narodowy. Podejście socjolingwistyczne	22
1.3. Śląsk a tożsamość	24
1.3.1. Granice Śląska: terytorium i losy ludności	26
1.3.1.1. Ustalanie granic Śląska	27
1.3.1.2. Zmiany granic – wybory narodowościowe Ślązaków	29
1.3.1.3. Teren badań	33
1.3.1.4. Granice administracyjne a identyfikacja ludności	35
1.3.1.5. Granice – odrębność Dolnego Śląska	38
1.3.1.6. Granice a struktura ludnościowa	39
1.3.2. Pogranicze – narodowe wybory	42
1.4. Naród, narodowość, etniczność	46
1.5. Śląska świadomość	53
1.5.1. Ślązacy wobec niemieckości	55
1.5.2. Ślązacy wobec polskości	56
1.5.3. Mityzacja Śląska/mityzacja przeszłości	61
1.5.4. Wybory kraju osiedlenia	63
1.5.5. Śląska identyfikacja	66
1.6. Podsumowanie	67

2. Stan gwary śląskiej na przełomie XX i XXI wieku i jej obraz w świadomości badaczy i użytkowników	68
2.1. Terminologia i zakres badań	68
2.1.1. Gwara a dialekt	68
2.1.2. Dialektologia a socjolingwistyka	69
2.1.3. Funkcje gwary – komunikatywność	73
2.1.4. Podsumowanie	75
2.2. Cele i zadania opisu	76
2.2.1. Gwara na wsi i w mieście	77
2.2.2. Zanikanie gwar	79
2.2.2.1. Brak normy dla gwary	81
2.2.2.2. Wariantowość	83
2.2.2.3. Zróżnicowanie gwar śląskich	85
2.2.2.4. Próby kodyfikacji	87
2.2.2.5. Poziom wykształcenia na Śląsku	96
2.2.2.6. Wpływ szkoły – dyskryminacja gwary	100
2.2.2.7. Wpływ szkoły – edukacja regionalna	102
2.2.2.8. Gwara a inne odmiany regionalne	103
2.2.3. Ustalanie wzorca	107
2.2.3.1. Zanieczyszczenie „czystej” gwary	108
2.2.3.2. Zestaw cech gwarowych	111
2.3. Świadomość językowa użytkowników gwary	118
2.4. Materiał	119
2.5. Opis gwary	121
2.5.1. Fonetyka	122
2.5.1.1. System samogłoskowy	122
2.5.1.2. System spółgłoskowy	145
2.5.1.3. Podsumowanie	151
2.5.2. Fleksja	152
2.5.2.1. Rodzaj	152
2.5.2.2. Deklinacja	154
2.5.2.2.1. Rzeczowniki	154
2.5.2.2.2. Przymiotniki	159
2.5.2.2.3. Liczebniki	160
2.5.2.2.4. Zaimki	161
2.5.2.3. Koniugacja	164
2.5.2.4. Przysłówki	170
2.5.3. Składnia	171
2.5.4. Słowotwórstwo	172
2.5.5. Leksyka	180
2.5.5.1. Słownictwo gwarowe	184
2.5.5.2. Gwaryzmy w tekście	198
2.5.5.3. Podsumowanie	219

2.5.6. Tabu	220
2.5.7. Podsumowanie	228
3. Wizerunek Ślązaka – przeszłość i terażniejszość	232
3.1. Ustalenia terminologiczne. Prototyp i stereotyp	232
3.2. Prototyp i stereotyp Ślązaka	237
3.2.1. Prototyp Ślązaka	237
3.2.1.1. Pochodzenie	237
3.2.1.2. Zawód – górnik	241
3.2.1.3. Niepracująca żona	245
3.2.1.4. Godanie	249
3.2.1.5. (Proto)typowość	250
3.2.1.6. Odchodzenie w przeszłość	253
3.2.2. Autostereotyp i stereotyp	259
3.2.2.1. Swój – obcy	259
3.2.2.2. Obcy – gorol	259
3.2.2.3. Gapowatość	265
3.2.2.4. Śląska krzywda	267
3.2.2.5. Pracowitość	278
3.2.2.6. Czystość	279
3.2.2.7. Religijność	281
3.2.2.8. Rodzinność	282
3.2.2.9. Krupnioki i piwo	284
3.2.2.10. Wice	286
3.2.3. Podsumowanie	288
Zakończenie	290
Bibliografia	293
Literatura przedmiotu	293
Zbiory tekstów, literatury folklorystycznej i notek prasowych	305
Słowniki	308
Indeks osobowy	309
Summary	314
Zusammenfassung	315

Jo już nié godóm po śląsku, jo już niy godóm po śląsku. To, co jo godom, to to jest ino taki złépek. Kiedyś tako fajno waza sie potrzaskała, trocha tych szkorup zostało. Po tych szkorupach wiadać, że to richtich musiała być fajno waza, ale to już nié jest cało waza, to już nikt z tego nie korzysto, tego nikt nié napelni.

Książdz, wykształcenie wyższe, urodzony w Katowicach Załężu, zamieszkały w Siemianowicach Śląskich, Ślązak, ok. 35 lat [Teksty, 70]

Wstęp

Język mieszkańców Górnego Śląska interesuje mnie z kilku powodów. Pierwszy to ciekawość badacza, która kieruje się na obszar niedostatecznie dotąd poznany. Drugi to wielokulturowość, wieloetniczność, pograniczność Górnego Śląska. Takie właśnie cechy przypisywane są temu regionowi w różnych pracach naukowych, tekstach publicystycznych, a także w rozmowach codziennych Ślązaków i nie-Ślązaków. I wreszcie wzgląd ostatni – choć nie najmniej istotny – to moje etniczne pochodzenie, śląskie korzenie, rdzenna śląskość mojej rodziny. Praca jest więc wyrazem moich najgłębszych zawodowych i prywatnych zainteresowań, popartych emocjonalnym stosunkiem do Górnego Śląska jako mojej ojczyzny prywatnej. Jestem przedstawicielką pokolenia poddanego silnej presji i naciskowi władz poprzedniego systemu, którym chodziło o wyparcie się przez mieszkańców Górnego Śląska ich związków z tą ziemią. Szczególnie wyraźnie ów nacisk zaznaczył się w stosunku do języka. Moje dzieciństwo upłynęło „pod znakiem” gwary, jednak młodość szkolna i studencka była naznaczona wstydem i poczuciem gorszości z uwagi na pochodzenie i niedostateczne, w moim ówczesnym przekonaniu, wyzbycie się śląskiego „piętna” w mowie. Z tych powodów dorosłość, w tym jej naukowa część, jest rodzajem ekspiacji. Piszę o tym nieco obszerniej, by usprawiedliwić pewne emocjonalne wtręty w pracy, których pomimo starań i świadomości naukowych rygorów nie udało mi się wyzbycić.

W tytule starałam się wskazać zjawiska, które zamierzam opisać. Można je sprowadzić do trzech zagadnień.

Po pierwsze pragnę opisać dzisiejsze faktyczne procesy społeczne, kulturalne i polityczne oraz ich rezultaty na Górnym Śląsku, ze szczególnym uwzględnieniem stanu języka. Jest to bowiem język uwikłany w różno-

rakie sytuacje zewnętrzne, takie jak: pochodzenie współczesnych mieszkańców Górnego Śląska, ich powiązania rodzinne, poziom i rodzaj wykształcenia.

Po drugie staram się przedstawić stan świadomości użytkowników badanej regionalnej odmiany języka w wyniku dotarcia do różnych przejawów owej świadomości, zarówno do świadomości narodowej/etnicznej, jak i do świadomości językowej. Przedmiotem zainteresowania jest to, co mieszkańcy Górnego Śląska myślą i komunikują na zewnątrz na temat swego pochodzenia, swojej przynależności narodowej i etnicznej, kontaktów z przedstawicielami innych kultur, na temat historii i jej wpływu na dzisiejszy stan świadomości i wreszcie ich stosunku do języka, którym się posługują, porozumiewają w różnych sytuacjach – oficjalnych i nieoficjalnych. Pisząc „mieszkańcy Górnego Śląska”, mam na myśli dwie kategorie mieszkańców: autochtonicznych oraz takich, którzy się z Górnym Śląskiem identyfikują, choć ich korzenie nie są całkowicie śląskie, a więc zarówno osoby napływowe, od wielu (20, 30) lat mieszkające na Górnym Śląsku, jak i dzieci z małżeństw mieszanych. Najważniejszym kryterium wyboru osób wytypowanych do badania był stan ich świadomości językowej, kulturowej i etnicznej. Dobierałam osoby związane z Górnym Śląskiem w sposób pozytywny, tzn. takie, które w silnym stopniu z tym regionem się identyfikują. Oczywiście, chodzi nie tylko o identyfikację czysto terytorialną. Zdarza się bowiem (rzadko, co prawda), że odpytywane osoby deklarują: „Jestem Górnoszlązakiem, bo mieszkam w województwie śląskim”. Zdania takie bywają wypowiedane przez rdzennych Zagłębiaków oraz osoby napływowe, które od pewnego czasu mieszkają w województwie śląskim, a nawet na Górnym Śląsku. Mają one do Górnego Śląska stosunek co najmniej akceptujący, często z przewagą emocji zdecydowanie pozytywnych, ale w żaden sposób nie asymilują się kulturowo, nie przejmują śląskich tradycji domowych (obchodzenia urodzin czy świętowania „roczku” dziecka tylko z tego powodu, że „tak wypada dla sąsiadów i kolegów z pracy”, bez emocjonalnie pozytywnego stosunku do owych uroczystości nie uważam za rzeczywiste przejmowanie tradycji). Zakładam, iż rzeczywista identyfikacja z regionem polega na przejmowaniu i akceptacji górnośląskich elementów kulturowych, a przede wszystkim miejscowego języka, co może się przejawiać w używaniu niektórych tylko jego elementów lub w skrajnych wypadkach – pełnego systemu.

Trzecim zagadnieniem najistotniejszym w zamierzonych przeze mnie badaniach – jest uchwycenie wzajemnych relacji między stanem faktycznym uzusu językowego a świadomością użytkowników. Relacje owe układają się różnie w zależności od wielu czynników.

Podstawowy warunek to dobór do badań takich osób, które oprócz akceptacji Śląska i śląskości wykazują przynajmniej pewne elementy faktycznego posiadania bądź przejęcia zjawisk kulturowych, głównie zaś języka. Do tej grupy należą wszyscy Ślązacy autochtoniczni. Nie ma w zasadzie autochtonów, którzy nie mają żadnego faktycznego i/lub świadomościowego stosunku do gwary. Górny Śląsk nie posiadał bowiem rodzimej „starej” inteligencji, która mogłaby się wyzbyć ludowego podłoża językowego w poprzednich pokoleniach. Wobec tego nawet jeśli młody człowiek z pełnymi śląskimi korzeniami miejscową odmianą językową nie posługuje się w ogóle i nie stara się choćby nabyć biernej znajomości pozwalającej na rozumienie śląskich wypowiedzi, jego językowe zachowania stoją w wyraźnej opozycji wobec postaw i zachowań rodziców.

Druga grupa badanych to osoby napływowe i potomkowie małżeństw mieszanych z akceptującym stosunkiem do Śląska. Są to osoby przejmujące górnośląski, miejscowy język częściowo lub deklarujące chęć poznania go i nabycia umiejętności posługiwania się nim.

W rozprawie znajdzie się więc opis stanu faktycznego uzusu językowego i jego relacji do stanu świadomości użytkowników. Takie podejście metodologiczne jest szczególnie przydatne w opisach języka regionów pogranicznych, gdyż myśl ludzka w dużej mierze kształtuje rzeczywistość, a w konsekwencji świadomość etniczna i językowa wpływa na poczucie narodowościowe, kulturowe i językowe. Z kolei owe fakty nie pozostają bez wpływu na kształtowanie świadomości. Te wzajemne i zwrotne zależności należą do głównych zagadnień, będących przedmiotem rozważań zaprezentowanych w niniejszej publikacji.

Indeks osobowy

- Adamiszyn Zbigniew 142, 293
Altermatt Urs 17, 18, 21, 22, 27, 47, 293
Anderson Benedict 66
Anusiewicz Janusz 293, 296, 300, 301, 303, 308
Arabski Janusz 130, 293, 294
Awdiejew Aleksy 288, 293
- B**
Bahlcke Joachim 41, 293
Bajerowa Irena 122, 293
Balowski Mieczysław 298
Bańko Mirosław 308
Bańkowski Andrzej 308
Bartmiński Jerzy 74, 103, 232, 233, 235, 236, 240, 293, 294, 296, 299–301, 303
Bartnicka-Dąbkowska Barbara 72, 294
Barwińska Monika 19, 21, 294
Baster Marek 285, 305
Bąk Stanisław 294
Biela Adam 49
Bielicka Hanka 203
Bienia Ewald 307
Bieniasz Stanisław 294
Błasiak Wojciech 294
Bönisch-Brednich Brigitte 293
Bobrownicka Maria 23, 24, 48, 49, 294, 297, 298
Böbrowsczi Witold 306
Bochenek Krystyna 49
Böckenförde E.W. 48
Bogoczová (Bogocz) Irena 110, 294
Boksański Zbigniew 22, 23, 228, 294
Borek Henryk 29, 294
- Borzyszkowski Józef 294
Brückner Aleksander 192, 308
Bukowska-Floreńska Irena 297, 301, 302, 304
Burszta Józef 52, 294
Burszta Wojciech 16, 227, 294
Burzywoda Urszula 294, 297, 304
Buszman Józef 36
- C**
Cechosz Iwona 68, 111, 120, 301
Chlebda Wojciech 235, 294
Chlebowczyk Józef 47, 51, 52, 294, 295
Chronowski Andrzej 49
Ciągwa Józef 31, 295
Ciesielska Katarzyna 271
Cizsak Eugeniusz 43
Conrad Joseph 20
Cygál-Krupowa Zofia 298
Czajkowska Ilona 303, 308
Czajkowski Andrzej 303, 308
Czapliński Marek 18, 28–31, 33, 40, 295, 296, 304, 305
Cząstka Bożena 194, 295, 308
Czubala Dionizjusz 305
Czubalina Marianna 305
- D**
Damm Krystyna 18, 295
Dąbrowska Anna 224–226, 295
Dąbrowski Mieczysław 205, 295
Dąbrowski Stanisław 143, 295
Dejna Karol 77, 79, 80, 295
Deschênes Jules 19
Dobrowolski Piotr 295
Doroszewski Witold 70, 121, 295

- Drabina Jan 31–33, 295
Drzewiecki Henryk 37
Drzymała Michał 272
Dubiel Paweł 306
Dubisz Stanisław 35, 68, 77, 78, 295
Dunaj Bogusław 78, 295–298, 302, 308
Dworakowska Gabriela 307
Dzido Henryk 49
Dzięgiel Ewa 68, 110, 120, 301
- E**
Erikson Eric 67
- F**
Ferenc Genowefa Maria 49
Fryderyk II 28
Frysztacki Krzysztof 45, 295, 303
Furdal Antoni 81, 295
- G**
Gajda Stanisław 295, 297, 298, 305
Gancarczyk Marek 75, 307
Gerlich Marian Grzegorz 305
Giddens Anthony 295
Gierek Edward 59, 60, 244
Gieysztor Aleksander 224
Glimos-Nadgórska Anna 295
Głogowski Tomasz 200, 233, 296, 299–304
Gołąbk Eugeniusz 307
Gorzelał Grzegorz 294, 300, 302
Gorzeliak Jerzy 43
Górnikowska-Zwolak Elżbieta 91, 241, 242, 247–249, 296
Górny Konrad 296
Grabias Stanisław 70–72, 74, 120, 121, 228, 296
Gruchmanowa Monika 78, 308
Grzegorzyczkowa Renata 232, 234, 240, 296
Gwóźdź Andrzej 296
- H**
Habrajska Grażyna 232–235, 296
Halor Antoni 202
Handke Kwiryna, 296, 297
Hentschel Gerd 296, 299
Herder Johann Gottfried 47
Honan Mark 307
Hymes Dell 22
- I**
Ineichen Gustav 299
- J**
Jakubiak Ewa 296
Jałowicki Bohdan 294, 300, 302
- Jan Paweł II 90
Janigro Nicole 21
Jaroszewicz Henryk 296
Jenczelewska-Różycka Jadwiga 91, 306
- K**
Kaczmarzyk Izabela 203, 296
Kalaga Wojciech 296, 297, 299, 300, 303
Kalinowski Piotr 306
Karaś Mieczysław 71, 296
Karwat Krzysztof 294
Kasprowicz Jan 284
Kaszuba Elżbieta 32, 33, 38, 39, 41, 42, 58, 271, 273–276, 295, 296, 304, 305
Kaś Józef 81, 122, 181, 184, 296, 297
Kęder Cezary 236, 303
Kiryk Feliks 37, 297
Kisiel Marian 200, 233, 296, 297, 299–304
Klebanowska Barbara 297
Kleszczowa Krystyna 294, 296, 302–304
Klich Aleksandra 305, 307
Klukowska Dorota 303, 308
Klukowski Andrzej 303, 308
Kłosek Eugeniusz 297
Kłoskowska Antonina 15, 16, 19, 22, 42, 43, 47, 50–55, 64, 66, 67, 232, 236, 297, 300
Kollár Jan 48
Konopska Beata 30, 301
Korfanty Wojciech 31
Kornhauser Julian 20, 21, 297
Kosowska-Rataj Jadwiga 297
Kossakowska-Jarosz Krystyna 297
Kowalska Alina 34, 35, 107, 294, 297, 304
Kowalska Anna 34, 81, 119, 120, 297
Krämer Reinhard 293
Krawczyk-Tyrpa Anna 220, 224, 226, 227, 297
Krenn Gerald 296
Kryszczuk Grażyna 297
Krzyk Józef 305, 307
Krzyżanowska Olga Teresa 49
Kućała Marian 85, 86, 149, 297
Kucharczak Przemysław 306, 307
Kuczok Wojciech 305
Kulesza Michał 36
Kulisz Józef 104, 117, 307
Kunce Aleksandra 297
Kuniński Miłowit 17, 22, 298
Kurczewska Joanna 298
Kurek Halina 122, 297, 298

- Kurska Anna Maria 49
Kuśmierek J. 224
Kutz Kazimierz 49, 61, 62, 89, 95, 98, 148,
202, 225, 264, 284, 287, 305–307
Kwiatkòwskò Katarzèna 306
- L**
Labocha Janina 35, 76, 110, 117, 142, 228,
298
Labuda Aleksander 308
Langer Andrea 293
Lelonek Maria 91, 306
Leśnikowski Marek 96, 98, 298
Lewandowski Jan F. 61, 62, 298
Lewowicki Tadeusz 298
Ligeza Józef 305
Ligoń Stanisław 305
Linde Samuel Bogumił 188–193, 197, 198,
202, 213, 308
Lipok-Bierwiaczonek Maria 42, 302, 306
Lippmann Walter 232, 233
Litwiniec Bogusław 49
Lompa Józef 107
Lubaś Władysław 21, 23, 54, 71, 76, 79, 81,
106, 108, 120, 143, 152, 178, 184, 195,
197, 210, 212, 218, 229, 288, 296–299,
304–306, 308
Lubina Michał 202, 299
Ludwig Jerzy 308
Lysko Alojzy 91, 305
- Ł**
Łabaj Stefania 91, 307
- M**
Maciejewski Jerzy 295, 298
Magocsi Paul Robert 299
Majnert Jan 272
Majnert Maria 272
Makula Marian 91, 307
Malec Maria 209, 210, 299
Malinowski Ludwik 84, 108
Marek Franciszek 87
Maria Teresa 28
Matejowa Tobiaryz M. 305
Matuschek Herbert 299
Matusiak Ryszard 49
Matusiak S. 84
Mayer Józef 299
Mazowiecki Tadeusz 293
Mazur Jan 295, 299, 300
Meinecke Friedrich 47
Michałkiewicz Stanisław 298
Mikusińska Aldona 18, 295
Milewski Stanisław 299
Miodek Jan 91, 104, 105, 117, 132, 184, 228,
284, 299–301
Miodunka Władysław 23, 226, 298, 299, 301
Misiorny Michał 293
Morcinek Gustaw 284
Morcinek-Cudak Barbara 209, 299, 302, 303
- N**
Naroll Raoul 19
Nawarecki Aleksander 233, 286, 300
Nawrocki Tomasz 24, 26, 31, 42, 56, 294,
300, 302
Neldner Natalia 267, 272
Netz Feliks 201, 300
Nieckula Franciszek 301
Niewiara Aleksandra 288, 300
Nijakowski Lech M. 300, 301, 304, 305
Nitsch Kazimierz 34, 77, 83–85, 108, 147, 300
Niziołek Wioleta 178, 306
- O**
Ogrodzka-Mazur Ewa 298
Okoniowa Joanna 295, 297, 298, 302
Okuka Miłoś 296
Olejniczak Józef 300
Ossowski Stanisław 46
Ożóg Kazimierz 78, 210, 295, 298, 300
- P**
Pachecka Jadwiga 300
Paciok Rudolf 305
Panasiuk Jolanta 232, 236, 237, 240, 293, 300
Pańczyk Maria 305
Pastusiak Longin 50
Paszowska Jadwiga 272–274
Piekot Tomasz 299
Piętkowa Romualda 234, 300
Piotrowski Andrzej 22, 23, 228, 294, 300
Piotrowski Leszek 307
Pisarek Walery 295, 300, 301
Plessner Helmuth 55
Podkański Lesław Paweł 49
Pohl Alek 297, 299
Polaczek Jerzy 36
Polański Kazimierz 23, 68, 71, 81, 82, 300
Popiołek Kazimierz 33, 34, 300
Pręczkòwsczi Eugeniusz 306
Przerwa-Tetmajer Kazimierz 20, 284
Przewłocki Jan 300

- Pustelnik Andrzej 30, 301
Putnam Hilary 233
Pyrek Marian 89
Pysiewicz-Jędrusik Renata 30, 301
- Quasthoff Uta M. 234, 301
- Radovanović Milorad 81
Rakocz Paweł 306
Rappaport Gilbert 301
Reczko Małgorzata 37
Reichan Jerzy 34, 80, 90, 284, 301
Reinfuss Roman 50
Religa Zbigniew 60, 268
Rieger Janusz 68, 111, 120, 301
Rogall Joachim 293
Rokoszowa Jolanta 300
Romaszewski Zbigniew 49
Rospond Stanisław 299, 301
Rousseau Jean Jacques 47
Różewicz Tadeusz 287
Rybicka Zofia 293
Rzemieniewski Dobiesław 301
Rzetelska-Feleszko Ewa 299, 301
Rzymelka Jan 301
- Sagatowska Janina 49
Sajdok Krystyna 306
Saloni Zygmunt 301
Semik Teresa 306
Sierociuk Jerzy 119, 295, 297, 301–305
Simonides Dorota 25, 43, 49, 68, 200, 221–223, 245, 246, 254, 301
Siuciak Mirosława 107, 301
Skawiński Jacek 113, 301, 308
Skudrzykowa Aldona 33, 34, 81, 91, 223, 301
Sławek Tadeusz 307
Sławkowa Ewa 301, 302
Słuddek Leon 92
Smolorz Michał 200, 201, 242, 285, 286, 306, 307
Smorawiński 50
Smułkowa Elżbieta 302
Sobczykowa Joanna 294, 296, 302–304
Sobierajski Zenon 26, 27, 302
Sobol Elżbieta 308
Sobolewski Tadeusz 307
Sowiński Grzegorz 293
Sporoń Michał 200, 233, 296, 299–303
- Stasiak Grzegorz 110
Staszczak Z. 50, 52, 302
Stieber Zdzisław 302
Stopyra Artur 307
Straczuk Justyna 302
Sulżycka Alina 295
Swadźba Urszula 97, 240, 241, 302
Synowiec Helena 102, 194, 295, 302, 308
Szacki Józef 49, 302
Szafraniec Jan 50
Szajnowska-Wysocka Alicja 302
Szczepański Marek S. 42, 91, 180, 199, 294, 302, 304, 306
Szczurek-Boruty Alina 298
Szewczyk Grażyna 302
Szewczyk Jadwiga 36
Szmeja Maria 302
Szołtysek Marek 69, 91, 96, 185, 223, 305, 307, 308
Szramek Emil 42, 303
Szwan Władysław 241
Szymanderska Hanna 286, 306
Szymczak Mieczysław 308
Szymik Jerzy, ks. 285, 305, 307
Szymutko Stefan 179, 223, 303
Szyszkowska Maria 50
- Śmielowska Maria 45, 46, 61, 303
Świątkiewicz Wojciech 298, 303
Świercz Marek 307
- Tambor Jolanta 25, 33, 34, 70, 81, 91, 94, 163, 184, 195, 223, 287, 299, 301, 303, 307, 308
Telus Magdalena 303
Termińska Kamilla 303
Tischner Józef, ks. 75, 90, 223
Tobor Alina 296
Tokarski Ryszard 236, 240, 294, 303
Tołstaja Swietłana M. 235, 293, 303
Trepczyk Jan 308
Trudgill Peter 69, 121, 122, 303
Tuta Edyta 301
- Uniłowski Krzysztof 236, 303
Urban Krystyna 33, 34, 81, 91, 223, 301
Urbańczyk Stanisław 70, 77, 80, 298, 304
Urlińska Maria Marta 298
Uszok Piotr 307

Vincenz Andrzej de 297, 299

Walas Teresa 304

Walczak Bogdan 70, 78, 108, 109, 304, 308

Wanatowicz Maria 31, 40, 41, 46, 294, 295, 302, 304

Wąs Gabriela 28, 33, 295, 296, 304, 305

Weber Matthias 293

Weinreich Uriel 22

Wicherkiewicz Tomasz 16, 304

Wieczorkiewicz Bronisław 72, 304

Wieliński Bartosz T. 307

Wierzbicka Anna 233

Wierzyński Kazimierz 64

Wilkoń Aleksander 71, 74, 78, 90, 304, 305

Winkler Wilibald 98

Wit Antoni 284

Wolińska Olga 33, 34, 81, 91, 107, 195, 223, 294, 297, 301, 303, 304

Woźniak Kazimierz 34, 301

Woźniczka Zygmunt 300

Wódz Jacek 44, 304, 306

Wódz Kazimiera 43, 44, 64, 91, 201, 255, 259, 263, 268, 280–283, 298, 303, 304

Wójcik Włodzimierz 203, 304

Wyderka Bogusław 274, 304, 305

Zagórski Zygmunt 77, 81, 119, 305

Zaręba Alfred 71, 85, 86, 305

Zaśko-Zielińska Monika 299

Zawadzki Aleksander 32, 58, 213, 268

Zgólkowa Halina 295

Ziętek Jerzy 213, 268

Ziółkowski Marek 22, 23, 228, 294, 300

Żerełek Rościsław 27, 28, 33, 295, 296, 304, 305

Żmigrodzki Piotr 240, 300, 305

Żydek-Bednarczuk Urszula 163, 303, 305

Jolanta Tambor

Die Sprache der Oberschlesier und deren sprachliches und ethnisches Bewusstsein

Zusammenfassung

Die vorliegende Arbeit besteht aus drei Kapiteln. In dem ersten *Die Sprache und die Identifizierung. Ethnisches Bewusstsein von den Einwohnern des Oberschlesiens* werden historische, soziale und kulturelle Voraussetzungen für die schlesische Identität und den Identifizierungsbedarf der Oberschlesier dargestellt.

Besonders hervorgehoben werden die fürs Oberschlesien wichtigen Begebenheiten: die Volksabstimmung, die Aufteilung Schlesiens in den Zwischenkriegsjahren, der Anschluss des ganzen oberschlesischen Gebietes nach dem 2. Weltkrieg dem polnischen Staat und die in Polen nach 1989 vollziehenden Verwandlungen. Die Verfasserin zeigt genau alle Veränderungen der Grenzen und der Staatsangehörigkeit Oberschlesiens, indem sie einige Wechselbeziehungen zwischen den Tatsachen und dem, die Identifizierung der Oberschlesier und deren nationalen Konversion bewirkenden Phänomen des Grenzlandcharakters aufklärt. Eine große Bedeutung wird dem polnischen und dem deutschen Wesen der Oberschlesier und deren Unrechtssinn beigemessen, die mit Mehrnationalität des Grenzlandes zu verbinden sind.

Das zweite Kapitel *Die schlesische Mundart um die Wende des 20. zum 21. Jh. und deren Abbild im Bewusstsein der Sprachforscher u. Sprachbenutzer* wird der drei Spracharten des industriellen Oberschlesiens gewidmet: der schlesischen Mundart, der auf der Grundlage der schlesischen Mundart entstandenen Stadtsprache und dem aus manchen Elementen der schlesischen Mundart gebildeten Interdialekt. Hier werden die heutzutage gebrauchte schlesische Mundart und andere Spracharten hinsichtlich des Kommunikationsaktes charakterisiert. Man berücksichtigte alle Sprachebenen, doch die größte Aufmerksamkeit wird dem Wortschatz, darunter den für dieses Gebiet charakteristischen Germanismen geschenkt.

In dem letzten Kapitel *Das Bild eines Schlesiens – die Vergangenheit und die Gegenwart* wird das Phänomen des schlesischen Wesens in Kategorien des Stereotyps und des Prototyps ausgelegt. Es ist hier auch die Rede von solchen Elementen, die sowohl für die schlesische Identifikation, wie auch für die schlesische Sprache typisch sind.

Angesichts des zunehmenden Schwundes der Mundarten wird die vorliegende Arbeit bei Aufrechterhaltung der kurzlebigen, selten aufgeschriebenen mundartlichen Texte bestimmt behilflich sein.

Jolanta Tambor

The Speech of Upper Silesians and their linguistic and ethnic awareness

Summary

The work consists of three chapters. Chapter I, entitled *Language and identification. Ethnic awareness of the population of Upper Silesia*, presented historical, social and cultural factors determining the sense of Silesian identity and identification of Upper Silesians. Historical determinants covered the period of industrialization of Upper Silesia, namely XIXth and XXth century. The main focus was on the events important to Upper Silesia such as plebiscite, interwar division of Silesia, post-war return of the whole industrial area to the Polish borders, and finally, transformations after the year of 1989. What followed was a detailed description of the changes in the Silesian border and its national status, viewed in connection with the borderland phenomenon, which has a considerable influence on the identification of the population of Upper Silesia and their national conversion. An emphasis was put on the attitude Upper Silesians hold towards Polish and German identity, as well as the sense of Silesian injustice, being directly related to the borderland-induced multi-ethnicity of the area.

Chapter II, under the title of *The state of the Silesian dialect at the turn of the XIXth and XXth century and its perception among researchers and users*, was devoted to a description of three varieties of the language in the industrial area of Upper Silesia, i.e. the Silesian dialect, the local dialect, created on the basis of the Silesian dialect, and idiolect, containing elements of the former one. This chapter presented the actual state of the Silesian dialect and its other varieties, taking into consideration the context of an act of communication. All the language systems were discussed, however, most of the onus fell on lexis, Germanisms included, considered the most typical of the region under investigation.

In the last chapter, *Perceptions of a Silesian – past and present*, an interpretation of the phenomenon of the Silesian identity in the context of a stereotype and prototype was made. Additionally, a discussion on typical elements for the Silesian identification and speech as one of its components was summarized. On account of a progressive process of dialect vanishment, the work is an attempt to retain those elusive and seldom written texts in the Silesian dialect.

Dziękuję Profesorowi Piotrowi Wilczkowi, Dziekanowi Wydziału Filologicznego, za pomysł dołączenia do rozprawy płyty z nagraniami kilku fragmentów wykorzystanych tekstów.

Dziękuję Koleżankom prof. prof. Oldze Wolińskiej i Aldonie Skudrzyk za udostępnienie mi w trakcie pisania pracy dokonanych przez nie nagrań.

Licze, że płyta będzie miłą pamiątką dla wszystkich, którzy pomogli mi w powstaniu książki, udzielając wywiadów, wypełniając kwestionariusze, pozwalając się nagrywać: dla moich ciotek i wujków, przyjaciół i współpracowników, ich rodziców i dalszych rodzin. Im też należą się słowa szczególnych podziękowań, a zwłaszcza mojemu Tacie, wujkowi Gerardowi, wujkowi Heńkowi, Romanowi, Basi, jej ciotkom i wujkom, Agnieszce i jej rodzicom, Jagnie i jej dziadkom, a także mamie Oli.

Mam nadzieję, że nagrane wypowiedzi zainteresują Ślązaków i sympatyków Śląska.

Płytę dedykuję mojej Mamie, „z prawdziwych prawdziwej Ślązaczce”, która niestety nie może jej już wysłuchać.

Na płycie zarejestrowano rozmowy Ślązaków:

1. Sześćdziesięcioletni emerytowany pracownik kopalni, zamieszkały w Rudzie Śląskiej Goduli i czterdziestoletnia chorzowianka z wykształceniem wyższym humanistycznym.
2. Czterdziestokilkuletni górnik z Rudy Śląskiej Orzegowa i dwudziestokilkuletnia mieszkanka Rudy Śląskiej Bykowsiny z wykształceniem wyższym.
3. Czterdziestokilkuletni górnik z pogranicza Rudy Śląskiej i Zabrze i dwudziestokilkuletnia mieszkanka Rudy Śląskiej Bykowsiny z wykształceniem wyższym.
4. Czterdziestokilkuletni lekarz z Katowic i jego dwudziestokilkuletnia córka z wykształceniem wyższym.
5. Czterdziestokilkuletni górnik ze Świętochłowic (dzieciństwo w Rudzie Śląskiej Kochłowicach), sześćdziesięciokilkuletni emerytowany górnik obecnie zamieszkały nad morzem (dzieciństwo w Rudzie Śląskiej Chebziu, potem w Chorzowie i Rudzie Śląskiej Bykowsinie) i czterdziestoletnia chorzowianka z wykształceniem wyższym humanistycznym.
6. Sześćdziesięciokilkuletni emeryt z wyższym wykształceniem humanistycznym z Łazisk Górnych (dzieciństwo w Rudzie Śląskiej Chebziu, potem w Chorzowie), sześćdziesięciokilkuletni emerytowany górnik obecnie zamieszkały nad morzem (dzieciństwo w Rudzie Śląskiej Chebziu, potem w Chorzowie i Rudzie Śląskiej Bykowsinie), sześćdziesięciokilkuletnia emerytka z Łazisk Górnych (wcześniej zamieszkała w Rudzie Śląskiej Kochłowicach i Chorzowie) i czterdziestoletnia chorzowianka z wykształceniem wyższym humanistycznym.
7. Czterdziestoletnie mieszkanki Chorzowa: jedna z wykształceniem średnim, druga z wykształceniem wyższym humanistycznym.
8. Czterdziestoletnia niepracująca Ślązaczka z Rudy Śląskiej Orzegowa i dwudziestoletnia Ślązaczka z wykształceniem wyższym humanistycznym oraz pięćdziesięcioletnia Ślązaczka, polonistka z Katowic i dwudziestoletnia Ślązaczka z wykształceniem wyższym humanistycznym.